

БОРОТЬБА ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ

Н.О. Гуторова, канд. юрид. наук, доцент каф. кримінального права і кримінології Ун-ту внутр. справ

ПРОБЛЕМИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ФІНАНСОВІ ЗЛОЧИНИ. ВЧИНЕНІ ОРГАНІЗОВАНИМИ ГРУПАМИ

Останнім часом в Україні намітилася стійка тенденція росту економічної злочинності, у тому числі і її організованих форм. Сфера економіки стала привабливою для організованих злочинних угруповань. Пояснюється це тим, що, з одного боку, в теперішніх умовах здійснення в Україні економічної злочинної діяльності дає можливість одержання максимально високих прибутків, з іншого – саме ця сфера використовується для легалізації («відмивання») коштів, отриманих протиправним шляхом.

Суспільну небезпеку економічної організованої злочинності важко переоцінити. Криміналізація економіки не лише завдає шкоду окремим фізичним або юридичним особам, а взагалі робить фактично неможливим здійснення законної економічної діяльності. Так, за даними експертів, в Україні біля 90% суб'єктів фінансово-господарської діяльності використовують протиправну конвертацію грошових коштів з метою ухилення від оподаткування [1, с.24–36], взагалі ж частка тіньової економіки становить, за різними оцінками, від 40 до 60% валового національного продукту [2, с.59]. Розпливчата межа між законним і протиправним бізнесом призводить до широкого впливу організованої злочинності на економічну діяльність, що, поряд з загальною криміналізацією суспільства, вже загрожує національній безпеці держави. Перехід основної частки економічних ресурсів держави в тіньовий сектор породжує виникнення тіньової політики, а потім і тіньового правосуддя. За таких умов в Україні створюється реальна небезпека виникнення кримінальної держави на зразок Колумбії, Болівії, Панами, де розвиток ринкових структур вже неможливо відокремити від організованої злочинності.

Значну частку злочинів, які вчиняються організованими злочинними угрупованнями в сфері економіки, складають злочини проти державних фінансів – відносин по мобілізації, розподілу і використанню державою централізованих і децентралізованих фондів. [3, с.70–77]. Найбільш поширеними з них є ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів (ст.148² Кримінального кодексу України (КК), контрабанда (ст.70 КК), порушення правил про валютні операції (ст.80 КК), приховування валютної виручки (ст.80¹ КК), незаконна торговельна діяльність (ст.155⁵ КК) та ін.

Так останнім часом в Україні створені злочинні організації, які існують в формі крупних конвертаційних центрів, призначених для приховування економічних злочинів шляхом протиправного переведення безготів-

кових коштів в готівку або навпаки. Метою переведення безготівкових коштів в готівку у більшості випадків є ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів, приховування розкрадання майна. Готівкові кошти переводяться в безготівкові при здійсненні легалізації (відмивання) доходів, отриманих незаконним шляхом, переказуванні коштів на валютні рахунки за кордон та ін. Конвертаційний центр являє собою ретельно законспіроване і чітко структуроване стійке злочинне угруповання, яке існує при комерційному банку або в тісному співробітництві з ним. Необхідною передумовою діяльності конвертаційного центру, як і будь-якої іншої злочинної організації, є використання корумпованих зв'язків з представниками влади, правоохоронних або контролюючих органів. До складу конвертаційного центру входять керівництво, групи дилерів, диспетчерів та юристів. Дилери забезпечують підбір клієнтів, яким потрібні конвертаційні послуги і розрахунки з ними. В обов'язки диспетчерів входить керівництво рухом грошових коштів, їх проходження від клієнта по обраній «схемі» протиправної конвертації до повернення клієнту в готівковій або безготівковій формі, можливо і за межами України. Група юристів займається створенням фіктивних суб'єктів підприємницької діяльності, які є необхідною складовою частиною будь-якої «схеми» протиправної конвертації. Діяльність конвертаційних центрів в складі банків або за їх допомогою забезпечує відвернення загрози блокування рахунків фіктивних фірм правоохоронними органами (у таких випадках кошти списуються на кореспондентські рахунки банків-нерезидентів типу «Лоро», внутрібанківські рахунки або на спеціально створені для таких випадків «аварійні» рахунки). «Схеми» протиправної конвертації грошових коштів ретельно розробляються висококваліфікованими фахівцями – економістами, юристами та ін. До недавнього часу найбільш поширеною була конвертація грошових коштів за допомогою «Лоро» рахунків, зараз перевага з точки зору безпечності віддається використанню цінних паперів – векселів, сертифікатів та ін. Так, за даними Служби безпеки України, лише за шість місяців 1999 р. оборот чотирьох фіктивних комерційних структур, які знаходились на розрахунково-касовому обслуговуванні в Луганській філії КБ «Приватбанк» і працювали по «схемі» протиправної конвертації з використанням простих векселів, авальованих банком, становив більш ніж 20 млн гривень. В Донецькій області в АКБ «Надра» за допомогою депозитних сертифікатів одною з фіктивних комерційних структур було переведено в готівку більш, ніж 11 млн грн. В цілому ж спецпідрозділами СБУ в 1999 р. було виявлено більш, ніж 160 фіктивних комерційних структур, через розрахункові рахунки яких з метою протиправної конвертації і переводу в готівку було переведено від 3 до 50 млн грн. [4].

Навіть наведені приклади яскраво свідчать про розмах економічної організованої злочинності, що робить необхідним прийняття державою заходів протидії їй. Аналіз кримінального законодавства, яке передбачає

відповідальність за вчинення економічних, у тому числі і фінансових злочинів організованою групою осіб, показує, що його не можна визнати досконалим. Зокрема, вчинення фінансових злочинів організованою групою осіб передбачено як кваліфікуюча ознака лише в ч.2 ст.80 КК – «Порушення правил про валютні операції» і в ч.3 ст.155⁶ КК – «Незаконна торговельна діяльність». В ст.70 КК – «Контрабанда» – вчинення злочину групою осіб, які організувалися для зайняття контрабандою передбачено як альтернативна ознака основного складу злочину. Сама ж диспозиція ст. 70 КК сформульована таким чином, що ця ознака впливає на кримінальну відповідальність лише у випадках переміщення через митний кордон України предметів, не вилучених з вільного цивільного обігу на суму до двохсот офіційно встановлених мінімальних розмірів заробітної плати. Незважаючи на те, що в сучасних умовах організована злочинна діяльність досить часто здійснюється при ухиленні від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів (ст.148² КК), приховуванні валютної виручки (ст.80¹ КК), фіктивному підприємстві (ст.148⁴ КК), кваліфікуюча ознака – вчинення організованою групою – в цих складах злочинів не передбачена. Разом з тим, вчинення їх організованою групою свідчить про підвищену, у порівнянні з відображеною за допомогою ознак основного складу, суспільну небезпечність діяння. Така форма вчинення зазначених фінансових злочинів являє собою достатньо типове явище, однак не характерна для більшості злочинів цього виду [5, с.9–23]. З цього випливає, що і покарання за ці діяння повинно бути більш суворим. Все це дає підстави для доповнення ст.ст.148², 80¹, 148⁴ кваліфікуючою ознакою «вчинення організованою групою». В ст. 70 КК доцільним було б альтернативну ознаку «вчинення злочину групою осіб, які організувалися для зайняття контрабандою» замінити на кваліфікуючу – «вчинення злочину організованою групою».

Доповнення складів фінансових злочинів кваліфікуючою ознакою «вчинення злочину організованою групою» сприятиме удосконаленню кримінального законодавства в частині боротьби з економічною організованою злочинністю, однак вирішить проблему лише частково. Мова йде про відповідальність учасників особливо стійких злочинних угруповань, які здійснюють злочинну діяльність в сфері економіки, наприклад учасників так званих конвертаційних центрів. Формально, кримінальне законодавство, зокрема інститут співучасті в злочині і стадій вчинення злочину, дає можливість притягнення до відповідальності не лише безпосередніх виконавців злочинів, але й організаторів, пособників, у тому числі і корумпованих посадових осіб, та підмовників. Однак правоохоронні органи при вирішенні питання про кримінальну відповідальність стикаються з великими, а в деяких випадках і з нездоланими труднощами при доказуванні вини цих осіб. Тому зараз і досягнення науки кримінального права, і правозастосовча практика переконливо свідчать про необхідність доповнення Особливої частини КК спеціальним складом злочину, в якому б встановлювалася від-

повідальність за створення злочинної організації, тобто особливо стійкої групи осіб, існуючої з метою вчинення як промислу тяжких або особливо тяжких злочинів, а також участь у такій організації [6, с.10–18]. Подібна норма (ст.69 КК – «Бандитизм») вже доказала свою ефективність стосовно озброєної насильницької організованої злочинної діяльності і активно використовується правоохоронними органами.

І останнє. Дослідження досвіду держав, які на десятиріччя раніше ніж Україна зіткнулися з цією проблемою організованої злочинності (Італія, США та ін.), переконливо свідчить, що одним з досить ефективних заходів викриття злочинних організацій є використання з цією метою компромісу між державою і учасниками цих організацій щодо викриття їх злочинної діяльності [7]. Однак, співробітництво зазначених осіб з правоохоронними органами може бути плідним лише за умови їх реального захоплення за таку діяльність. На нашу думку, з цією метою необхідно в найближчий час вирішити питання про доповнення Кримінального кодексу України нормою, яка б передбачала звільнення від кримінальної відповідальності або пом'якшення покарання учаснику злочинної організації, який активно сприяв її викриттю.

На підставі викладеного можна зробити висновок, що підвищення ефективності боротьби з фінансовими злочинами, які вчиняються організованими групами осіб, потребує внесення змін в діюче кримінальне законодавство. Зокрема, по-перше, ст.ст.148², 80¹, 148⁴ КК необхідно доповнити кваліфікуючою ознакою «вчинення організованою групою», а в ст.70 КК – альтернативну ознаку «вчинення злочину групою осіб, які організувалися для зайняття контрабандою» замінити на кваліфікуючу – «вчинення злочину організованою групою»; по-друге, в Особливій частині КК слід передбачити спеціальний склад злочину – «Створення злочинної організації та участь в ній»; по-третє, потрібно вирішити питання про звільнення від кримінальної відповідальності або пом'якшення покарання учаснику злочинної організації, який активно сприяв її викриттю.

Список літератури:

1. Дурдинець В.В. Боротьба із злочинністю має бути всеохоплюючою і ефективною // *Право України*. 1998. №1. 2. Попович В.М. Тіньова економіка як предмет економічної кримінології. К., 1998. 3. Фінансове право: Підручник. за ред. Л.К. Воронової. Х., 1998. 4. Рашок В.А. Банк кримінальних даних или «Теневая» копилка // *Человек и закон*. 2000. №6. 5. Козаченко И.Я., Костарева Т.А., Кругляков Л.Л. Преступления с квалифицированными составами и их уголовно-правовая оценка. Екатеринбург, 1994. 6. Марчук С.К. Кримінальний закон проти організованої злочинності – яким йому бути // *Вісник Університету внутрішніх справ*. 1998. Вип.3. 7. Усатий Г.О. Компроміс як засіб вирішення кримінально-правового конфлікту: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К., 1999; Аликперов Х.Д. Преступность и компромисс. Баку, 1992.

Надійшла до редколегії 22.08.2000